

Sixten Korkman/16.2.2016

Risto Ryti-seuran vuosikokous

Suomen kriisi: onko kasvuresepti hukassa tai politiikka rikki?

Johdanto

Suomen talous on viime vuosina kohdannut suuria ongelmia. Hallitukset eivät ole löytäneet keinoja talouden kääntämiseksi kasvuun. Vallitsee epävarmuutta ja erimielisyyttä siitä, mistä ongelmissa on kyse ja mitä niille pitäisi tehdä: Pitäisikö finanssipolitiikassa elvyttää tai kiristää? Onko eurojäsenyys Suomea tukahduttava pakkopaita? Ovatko eräät yhteiskunnan keskeiset instituutiot – hyvinvointivaltio ja työmarkkinajärjestelmä – talouden elinvoimaa ja uudistumista estäviä menneen maailman jäänteitä? Onko jonkinlainen vallankumous siksi tarpeen; pitäisikö hyvinvointivaltiosta luopua olennaisesti kevyemmän verotuksen mahdollistamiseksi ja/tai nykyinen työmarkkinajärjestelmä romuttaa palkkojen ja muiden työehtojen joustavuuden lisäämiseksi? Onko käsillä politiikan kriisi?

Suomen talous on historiansa aikana ollut nykyistä huonommissa tilanteissa. Ennenkin on ollut vaikeuksia luovia ristipaineissa ja sumuisissa oloissa. Voi silti olla, että taloutta ja politiikkaa koskeva näköalattomuus ei Suomessa koskaan ole ollut yhtä suurta. Kuljemme ilman karttaa ja kompassia. Talouskasvun resepti on hukassa, kuten kirjoitimme pari vuotta sitten Bengt Holmströmin ja Matti Pohjolan kanssa.

Risto Ryti-yhdistyksessä pidettävässä esitelmässä voisi kysyä, mitä mieltä Ryti olisi kaikesta tästä? Näin asetettu kysymys on kuitenkin liian

anakronistinen jotta siihen olisi syytä edes yrittää vastata. Tämä ei estä sitä, että Risto Rytin taloudellisesta ajattelusta voi hakea inspiraatiota Suomen nykyisiä ongelmia pohdittaessa.

Seuraavassa palautan ensin lyhyesti mieliin tärkeimmät Suomen nykyiset ongelmat ja niiden taustalla olevat tekijät. Sen jälkeen pyrin tunnistamaan Risto Rytin talouspoliittisen ajattelun keskeisiä periaatteita tai kantavia ajatuksia. Lopuksi pohdin kysymystä siitä, mitä niiden valossa voisimme ajatella talousahdinkomme luonteesta ja tilanteen korjaamiseksi vaadittavista talouspolitiikan linjauksista.

Talouden ongelmista

Huonosti menestyvän talouden ongelmat kietoutuvat toisiinsa ja ilmenevät monella tapaa. Suomen keskeisiä talousongelmia ovat ennen kaikkea seuraavat:

Pitkään jatkunut taantuma. Suomen kokonaistuotanto on edelleen noin 7 prosenttia alemmalla tasolla kuin vuonna 2008, jolloin taantuma alkoi. Tuotannolla mitattuna elämme huonointa aikaa koskaan itsenäisen, rauhanaikaisen Suomen historiassa. Tuotanto elpyi nopeammin sekä 1930-luvun laman että 1990-luvun laman jälkeen. Ruotsiin verrattuna kokonaistuotanto on vuoden 2008 jälkeen kasvanut kumulatiivisesti noin 15 prosenttia hitaammin, viennin arvo peräti noin 30 prosenttia vähemmän.

Korkea työttömyys. Tilastokeskuksen luvuilla työttömyysaste on tätä nykyä yli 9 prosenttia ja todennäköisesti edelleen kasvussa. Työ- ja elinkeinoministeriön luvuilla työttömyys on tätä merkittävästi laajempaa. Eriyisen huolestuttavaa on, että työttömyys on nopeasti muuttumassa pitkäaikaistyöttömyydeksi, mikä tarkoittaa pysyvää syrjäytymistä

työmarkkinoilta. Hallituksen työllisyysasteelle asettamat tavoitteet ovat OECD:n arvion mukaan täysin epärealistiset.

Iso julkisen talouden kestävyysvaje. Suomen julkisen talouden rahoitusaliäämä oli viime vuonna yli 3 ja bruttovelka yli 60 prosenttia suhteessa kokonaistuotantoon. Rikomme tätä nykyä niitä EU:ssa sovittuja budjettisääntöjä vastaan, joiden tinkimätöntä noudattamista suomalaiset ministerit ovat vuosikausia vaatineet ympäri Eurooppaa. Tätäkin vakavampaa on, että alijäämä suurelta osin johtuu demografiasta ja on siten pysyvä pikemmin kuin suhdanneluonteinen.

Suomen talous on kaiken kaikkiaan pysähdyksen tilassa, työttömyys on laajaa ja julkisen vallan velkakierre ruokkii itseään, etenkin jos tai kun korkotaso kääntyy nousuun. Mistä ongelmat johtuvat?

Mitkä ovat ongelmien syyt?

On helppoa luetella pitkä lista seikkoja, jotka ovat nykyisten murheittemme syitä tai taustalla. Asettamatta niitä tärkeysjärjestykseen voidaan viitata ainakin seuraaviin tekijöihin:

Ensinnäkin *talouden ulkoinen ympäristö* on muuttunut Suomen kannalta epäedullisesti. Kova kilpailutilanne johti entisen Nokian ja sen myötä ICT-klusterin äkilliseen romahdukseen. Kysynnän lasku Euroopassa ja Yhdysvalloissa on jo pitkään näivettänyt paperiteollisuuttamme. Hyvin ei mene myöskään konepajateollisuudella (joitain poikkeuksia lukuun ottamatta), kun maailmalla investointiaste on matala. Metallien jalostus kärsii vuorostaan matalista maailmanmarkkinahinnoista, joiden taustalla on sekä Kiinan kysynnän lasku että kiinalaisen teräksen runsas tarjonta ja alhaiset hinnat. Merkittävinä lisätekijöinä ovat Ukrainan kriisi ja Venäjä-

viennin lopahtaminen. Suomeen täytyy näissä oloissa kyetä synnyttämään uutta korkean jalostusarvon toimintaa, mutta teollisuuden ja talouden rakennemuutos on hidas ja kivulias prosessi.

Toiseksi on kyse *Suomen kilpailukyvyn heikkenemisestä*. Palkat nousivat vuonna 2007 ja sitä seuraavina vuosina kilpailijamaita nopeammin. Tuolloin elettiin hyviä aikoja niin kansainvälisen korkeasuhdanteen kuin Nokia-huuman ansiosta. Sitten tuli globaali finanssikriisi ja pian sen jälkeen Nokia-kupla puhkesi. Näissä oloissa Suomen hintakilpailukyky (mitattuna esimerkiksi suhteellisilla yksikkötyökustannuksilla) on heikentynyt, joidenkin arvioiden mukaan peräti 10-15 prosenttia. OECD pitää vielä vakavampana sitä, että Suomen vientituotannon laatu ja kiinnostavuus asiakkaiden kannalta ovat kehittyneet heikosti.

Edellä jo mainittu *väestön ikääntyminen* etenee parin vuosikymmenen ajan Suomessa nopeammin kuin muualla Euroopassa. Väestön ikärakenteen muutos johtaa olemassa olevan lainsäädännön perusteella siihen, että ikäsidonnaiset julkiset menot (eläkkeet sekä hoiva- ja hoitomenot) kasvavat useita satoja miljoonia euroja joka vuosi ilman eri päätöstä (voimassa olevan lainsäädännön perusteella). Samanaikaisesti aktiivi-iässä oleva väestö ja työvoiman tarjonta supistuvat.

Edellä mainituille tekijöille on yhteistä, että taustalla on talouden ympäristön muutokset; syyttävää sormeaa ei ole osoitettu ensisijaisesti hallituksen talouspolitiikkaa kohtaan. Toisaalta yhteisesti luoduilla talouden instituutioilla on vaikutuksia siihen, miten talous kykenee sopeutumaan siihen kohdistuviin häiriöihin. Perustellusti voi sanoa, että meidän ongelmana on talouden ympäristön nopeat muutokset yhdistettynä Suomen talouden puutteelliseen kykyyn sopeutua näihin muutoksiin. Ja olivat ongelmien syyt mitkä tahansa, joudutaan nyt joka tapauksessa kysymään,

mitkä ovat ne politiikan linjaukset jotka parhaiten palvelevat kansakunnan etua?

Risto Rytin talouspoliittisen ajattelun kiinnekohtia

Risto Ryti on ennen kaikkea Suomen sodanaikainen presidentti, mutta hän on myös Suomen historian merkittävimpiä talousvaikuttajia. Hän toimi sotien välisenä aikana kahdesti valtiovarainministerinä ja ainutlaatuisen pitkään Suomen Pankin pääjohtajana. Hänen pätevyyttään ja älykkyyttään arvostettiin yleisesti. Jopa lahjomattoman tiukka Juho Kusti Paasikivi oli valmis antamaan Risto Rytille jonkin verran tunnustusta, joskaan ei liikaa, kuten Antti Kuusterän eräässä kirjoituksessa siteeraamat Paasikiven päiväkirjamerkinnot vuodelta 1932 ilmentävät:

”Demokratia, itsenäisyys vaikuttaa meillä Suomen Pankkiin. Suomen Pankin johto kurja. Ainoa mies siellä nykyään on Ryti, joka lahjakas, mutta vasta nyt alkaa saavuttaa kokemusta. Tähän asti hänen toimintansa yhtämittäinen rivi virheitä. Muut Suomen Pankin johtajat mahdottomia.”

Ryti, vaikkakin juristi, oli laajasti perehtynyt aikansa taloustieteelliseen ajatteluun. Hän oli tutustunut ruotsalaisten ekonomistien Gustaf Casselin ja Eli Heckscherin sekä Bertil Ohlinin ja Gunnar Myrdalin ajatuksiin. Hän oli lukenut kultakantakriitikon John Maynard Keynesin ja amerikkalaisen taloustieteilijän ja deflaatiokriitikon Irving Fisherin kirjoituksia. Ryti oli kansainvälisesti poikkeuksellisen hyvin verkostoitunut ja hänellä oli läheiset suhteet etenkin Englannin keskuspankin johtoon, mistä Bank of Englandin entinen pääjohtaja Mervyn King on melko hiljattain kertonut.

Risto Rytin talouspoliittisesta ajattelusta saa melko selkeän kuvan lukemalla Heikkisen ja Tiitisen Valtiovarainministeriön historiateosta ja vastaava Kuusterän ja Tarkan Suomen Pankin historiikkiä sekä Antti Kuusterän artikkelia ”Risto Ryti Talousmiehenä”. Näiden lähteiden valossa näyttää ilmeiseltä, että Rytin ajattelua voi luonnehtia ainakin seuraavilla kolmella piirteellä: klassinen talousliberalismi, pragmaattisuus, kansainvälisyys.

Klassinen talousliberalismi. Kuusterä toteaa, että Ryti oli puhdasoppinen liberaali, jolle 1800-luvun jälkipuoliskolla muotoutunut klassinen tai uusklassinen talousoppi oli johtotähti. Poliittisen järjestelmän rooli tulisi talouden osalta rajoittua yövärtijavaltion tehtävien hoitamiseen. Tämä tarkoitti omistusoikeuden suojaa, toimivaa markkinataloutta ja vapaakauppaa. Finanssipolitiikan tulisi pyrkiä budjetin tasapainon ylläpitämiseen. Rahapolitiikan tärkein tehtävä on hintavakauden turvaaminen.

Heikkinen ja Tiihonen siteeraavat Rytin puhetta, jossa tämä luonnehtii 1800-luvulla muotoutuneen talousjärjestelmän tunnusmerkkejä:

”yksityinen omistus, yksityinen aloite ja yksityinen vastuu, vapaa kilpailu, vapaa hinnanmuodostus, vapaa tavaroiden ja palvelusten vaihto sekä hienosäkeinen, joustava luottojärjestelmä, joka nojautui kansainväliseen arvonmittaan, kultaan. Liikkeelle panevana voimana järjestelmässä oli itsekkyyys, ja toimintaohje sisältyi lauseeseen: valvo omaa etuasi, siten parhaiten edistät yhteistäkin hyvää.”

Rytin luonnehdinta klassisen talousopin mukaisesta markkinataloudesta on selkeydessään erinomainen, ja sotien välisenä aikana hän oli tämän opin vankkumaton kannattaja niin aatteen kuin käytännön tasolla. Hän harjoitti tarvittaessa kovakouraista rahapolitiikkaa kultakannan puolustamiseksi, mistä joutuikin pulaliikkeen edustajien kritiikin kohteeksi.

Valtiovarainministerinä hän määrätietoisesti tasapainotti valtion budjettia, ja hän toimi taustalla saman tavoitteen puolesta myös keskuspankin pääjohtajana.

Pragmaattisuus. Vuonna 1940 hän tarkisti kantaansa klassiseen talousliberalismiin. Edellä mainitussa kesäkuussa pitämässään puheessa hän jo totesi, että tämän ”*siunaukseksi ihmiskunnalle*” osoittautuneen järjestelmän ”*loistavan julkisivun takana*” oli myös ”*vakavia epäkohtia*”. Tämä kielii hänen tilannetajusta ja pragmaattisuudesta; talvisodan kokemusten valossa oli vedottava muihin arvoihin kuin yksilön vastuuseen ja vapaaseen kilpailuun. Huittisten Risto Ryti-seminaarissa pitämässään esitelmässä Klaus Helkama viittaa Rytin joulukuussa samana vuonna (itsenäisyyspäivänä) pitämään puheeseen, jossa asiat nähtiin vielä selvemmin toisin:

”Liian lähellä on vielä se aika, jolloin keskinäisten taistelujemme voimalähteinä olivat edelliseltä vuosisadalta periytynyt itsekkyydenoppi, jonka tunnuslauseena oli: tavoittele aina omaa etuasi, siten parhaiten edistät yhteistäkin hyvää ... Kaikista useimmille tämän päivän suomalaisille on selviö, että tällaiset opit nykyaikaisessa yhteiskunnassa on korvattava yhteiskuntasolidariteetin ja yhteisvastuun myönteisillä tunnuksilla, ...”.

Muita osoituksia Rytin pragmaattisuudesta on se, että hän vuonna 1925 kannatti Suomen markan sitomista kultaan vallitsevalla pariteetilla. Näin vältyttiin sellaiselta deflaatiolta, jolla oli erittäin raskaita seurauksia mm. Englannissa ja Ruotsissa. Vuonna 1931 Ryti neuvotteli pankkien välisen korkokartellin, koska hän arvioi poliittisten paineiden muuten johtavan samaan tulokseen lainsäädännön kautta. Risto Rytiiä ja Paasikiveä yhdisti kiintymys taloudelliseen liberalismiin mutta myös tosiasioita tunnustava pragmaattisuus.

Kansainvälisyys. Rytin talousajattelun kolmas pilari, kansainvälisyys, ei vaadi pitkiä perusteluja. Hän uskoi vahvasti vapaakauppaan ja kultakantaan sekä siihen, että Suomella sen puitteissa olisi parhaat mahdollisuudet ylittää vientivetoiseen kasvuun ja hyödyntää kansainvälisiä pääomamarkkinoita omien investointien rahoittamiseksi. Ryti kannatti talouden integraatiota ja halusi jopa viivyttää Suomen eroa kultakannasta vuonna 1931 tukeakseen kansainvälisen järjestelypankin (BIS) pääjohtajan Pierre Quesnayn yrityksiä pelastaa kultakantaa sortumasta.

Suomen talouspolitiikka Rytin silmälasien läpi katsottuna

Palaan nyt Suomen talouteen ja kysymykseen siitä, minkälaiseen valoon se asettuu edellä mainittujen Rytin omaksumien periaatteiden tai ajatusten valossa. Tarkastelun teemoja ovat finanssipolitiikka, julkinen talous, rahapolitiikka, työmarkkinoiden toimivuus ja Suomen kasvustrategia. Ajan puute sallii vain yleisluonteisten huomautusten esittämisen.

Finanssipolitiikka. Onko Suomessa takavuosina harjoitettu finanssipolitiikka ollut onnistunutta? Tästä vallitsee erilaisia käsityksiä. Jotkut ovat sitä mieltä, että hallituksen olisi jo vuosia sitten pitänyt leikata menoja siinä määrin, että julkisen talouden velkakierre olisi saatu taitettua. Toiset katsovat päinvastoin, että finanssipolitiikka on ollut aivan liian kireää ja että tässä on keskeinen syy taantuman pitkittymiseen.

Ehkä hieman yllättäen joudutan ensiksi kysymään onko finanssipolitiikka globaalin finanssikriisin puhkeamisen jälkeen ollut kiristävää vai elvyttävää? Julkisen talouden alijäämä on toki suurentunut ja pysynyt suurena, mitä jotkut pitävät elvytyksen indikaattorina. Yleensä ekonomistit kuitenkin mittaavat päätösperäistä finanssipolitiikkaa suhdannekorjatun budjettijäämän avulla. Näin tarkasteltaessa voidaan sanoa finanssipolitiikan

olleen selvästi elvyttävää vuonna 2009 mutta pääosin lievästi kiristävää sen jälkeen. Toisaalta voidaan myös sanoa finanssipolitiikan olleen yleensä vähemmän kiristävää kuin muissa euromaissa.

Suhdannekorjattu budjettijäämä heijastaa kuitenkin monia vaikutuksia kulloinkin vallassa olevan hallituksen päätösten lisäksi. Ennen kaikkea siihen heijastuu olemassa olevan lainsäädännön ja väestön ikärakenteen muutoksen yhteisvaikutus, joka nykyoloissa jatkuvasti lisää ikäsidonnaisia menoja voimakkaasti. Suomen hyvinvointivaltio on menoautomaatti, joka taantumien oloissa herkästi johtaa itseään ruokkivaan velkaantumiseen.

Suomen ongelmana on valtaosin ollut viennin ja investointien heikkous. Sen sijaan vaikeuksiamme on vaikea selittää sillä, että finanssipolitiikka olisi ollut aivan liian kireää. Toki taantuma olisi todennäköisesti ollut koettuakin syvempi jos finanssipolitiikassa olisi lähdetty kovan kiristämisen tielle. Toisaalta kasvun keskeistä syytä, vientialojen heikkoa menestystä, ei pidemmän päälle voi paikata kotimaista kysyntää tukevilla budjettialijäämillä. Ajan mittaan alijäämät muuttuvat itseään ruokkivaksi velka-automaatiksi, joka uhkaa rahoitusjärjestelmän vakautta ja talouden kasvumahdollisuuksia. Ei tarvitse olla klassisen talousopin tai liberalismiin kannattaja suhtautuakseen varauksellisesti jatkuvien budjettialijäämien politiikkaan. Jatkuessaan alijäämät näet vaarantavat hyvinvointivaltion olemassaolon, jolla on varsin laaja kannatus.

Julkinen talous. Suomella on iso hyvinvointivaltio, jonka tehtävänä on jakaa riskejä yhteiskunnassa, tasoittaa tulojen jakautumista yli elinkaaren sekä torjua köyhyyttä ja edistää tasa-arvoa. Hyvinvointivaltio on kansalaisten keskuudessa suosittu, mutta se on myös huomattavan kallis: se edellyttää korkeaa verotusta, ja tätä nykyä se heijastuu myös valtion velkaantumisen kasvuna. Lisäongelma on, että korkeat verot ja tulonsiirrot voivat heikentää

taloudellisia kannustimia ja talouden tehokkuutta. Jotkut katsovat ”holhousvaltion” suorastaan rapauttavan kansakunnan moraalia.

Hyvinvointivaltion rahoituksen turvaaminen vaatii monenlaisia toimia: rakenteellisia uudistuksia (esim. sote-uudistus) ja palvelutuotannon tehostamista informaatioteknologiaa paremmin hyödyntämällä (esim. terveydenhuollossa). Olisi hyödyllistä, jos poliitikot voisivat täsmentää hyvinvointilupauksia eli määrittää mitä kansalainen voi tulonsiirtojen ja palvelutason osalta odottaa tulevina vuosina – niin kuin eläkejärjestelmän osalta on jo tehtykin. Tällöin syntyisi tilaa yksityiselle, julkista tarjontaa täydentävälle palvelutuotannolle. Kun raha ei riitä kaikkeen, olisi poliittisen järjestelmän kyettävä nykyistä selkeämpään tarpeiden priorisointiin.

Kaikista tärkein keino hyvinvointivaltion rahoitukseen turvaamiseksi on kuitenkin riittävän työllisyysasteen ja sitä myötä veropohjan ylläpitäminen. Julkisen talouden rahoitus olisi kestäväällä tolalla jos Suomessa olisi yhtä korkea työllisyysaste kuin Ruotsissa. Tällöin katse kääntyä kansantalouden kykyyn luoda kasvua ja työmarkkinoiden kykyyn luoda työpaikkoja.

Sortumatta liialliseen anakronismiin voi väittää, että Risto Ryti olisi ihmetellyt Suomen julkisen sektorin kokoa. Ennen maailmansotaa se oli alle 10 prosenttia suhteessa kokonaistuotantoon, hänen valtiovarainministerikaudellaan 1920-luvulla se kasvoi noin 15 prosenttiin, nyt luku on lähellä 60 prosenttia. Tätä suhdelukua on syytä pyrkiä pienentämään sekä talouden kasvua edistämällä että julkisia menoja karsimalla.

Rahapolitiikka. Euroopan keskuspankki (EKP) hoitaa *rahapolitiikkaa* koko euroalueen puolesta. Perussopimuksen mukaan keskuspankin tärkein tehtävä on hintavakauden turvaaminen. On vaikea kuvitella muuta kuin että

Risto Ryti olisi lähtökohtaisesti tuntenut sympatiaa talous- ja rahaliittoa kohtaan: ratkaisu on kansainvälinen ja sillä on yhtäläisyyksiä kultakantaan.

EKP on tulkinnut hintavakauden tavoitteen siten, että euroalueen kuluttajahintojen nousuvauhdin pitää olla alle 2 prosenttia mutta lähellä tuota rajaa keskipitkällä aikavälillä. EKP ei kuitenkaan viime vuosina ole saavuttanut itselleen asettamaa tavoitetta, sillä inflaatio on pysynyt vuosikausia nollan tuntumassa. Tätä ei voi pitää tyydyttävänä tilanteessa, jossa mitään inflaation kiihtymisen riskiä ei ole näköpiirissä vaan päinvastoin deflaation vaara korostuu, ja jossa pitkä taantuma ja korkea työttömyys ovat euroalueen pulmana.

On kaksi syytä, minkä takia rahapolitiikka ei ole kyennyt täyttämään sille kuuluvaa tehtävää. Ensimmäinen on, että keskuspankin ohjauskorot ovat törmänneet nollarajaan: käteistä käyttävässä taloudessa korot eivät voi olla sanottavasti nollatason alapuolella, koska tällöin rahan pito patjan alla muodostuu houkuttelevammaksi kuin sen sijoittaminen talletuksiin tai korkovaateisiin. Tämän takia EKP on ryhtynyt ns. määrälliseen elvytykseen, eli se on ostanut laajasti arvopapereita markkinoilla, mutta tämä keino ei ole vakuuttanut tehollaan.

Toinen pulma on saksalaisten keskuspankkia kohtaan esittämä kritiikki. Niin saksalaiset keskuspankki-ihmiset kuin kansalaiset kammoksuvat historiallisista syistä inflaation vaaraa poikkeuksellisen voimakkaasti. Lisäksi saksalaiset katsovat, että kevyt rahapolitiikka vähentää monissa maissa (etenkin Etelä-Euroopassa) paineita finanssipolitiikan kiristämiseen ja rakennepoliittisiin uudistuksiin, jotka ovat saksalaisessa katsannossa välttämättömiä talous- ja rahaliiton toimivuuden varmistamiseksi. EKP:n pääjohtaja Mario Draghi joutuu luovimaan melkoisissa ristituulesa ja tuloksena on ollut kompromissi, jossa rahapolitiikka on pyrkinyt lieventämään euroalueen taantumaa saksalaisia liikaa ärsyttämättä.

Tilanne olisi Suomen kannalta toinen jos meillä olisi oma valuutta ja voisimme harjoittaa omaehtoista rahapolitiikkaa. Ei ole epäilystä siitä, että markka olisi viime vuosina heikentynyt varsin tuntuvasti. Valuutan ulkoisen arvon lasku ei olisi pelastanut entistä Nokiaa tai paperiteollisuutta, mutta olisi tukenut suomalaisten yritysten mahdollisuuksia vallata markkinaosuuksia ja investoida uuden luomiseen.

Vuosia sitten tehty päätös liittyä rahaliittoon oli merkittä, edelleen jossain määrin kiistanalainen mutta käytännössä lähes peruuttamaton. Toki Suomi voi erota rahaliitosta ja ottaa uusi markka käyttöön valuuttana. Seuraukset olisivat kuitenkin erinomaisen pulmalliset. Pitäisi luoda uusi maksujärjestelmä, mikä on aikaa vievä ja vaativa tehtävä. Pitäisi sopia siitä, missä valuutassa olemassa sitoumuksia kunnioitetaan. Maksetaanko euromääräiset velat euroissa, mikä uuden markan devalvoitumisen jälkeen voisi olla pulmallista? Tai maksetaanko velat uudessa markassa, mikä on siinä tapauksessa euromäärien konvertointikurssi markoiksi? Lukemattomat riidat synnyttäisivät juristien paratiisin ja kaikkien muiden helvetin. Entä mitkä olisivat poliittiset seuraukset Suomen kannalta jos ilmoittaisimme Brysselissä ja Frankfurtissa, että haluamme erota tuosta yhteisöstä? Suomen ero aiheuttaisi järkytyksen koko Euroopassa. Sen jälkeen Suomen ainoa ystävä saattaisi olla Vladimir Putin.

Suomessa kukaan merkittävä poliitikko ei vaadi eroa eurosta – paitsi Paavo Väyrynen. Näin siksi, että eroamisen ongelmallisuus laajasti ymmärretään. Siksi johtopäätös on, että talous- ja rahaliitto on saatava toimimaan nykyistä paremmin. Yhteisötasolla tämä edellyttää ennen kaikkea pankkiunionin rakentamista siten, että pankkien ongelmat eivät vastedes pakota niitä käymään veronmaksajien kustannuksella.

Suomen osalta johtopäätös on, että meidän on vahvistettava kykyämme turvata suotuisan talouskehityksen edellyttämä kilpailukyky kotimaisen

sopeutuksen avulla. Työmarkkinoiden on ymmärrettävä tästä aiheutuvat vaatimukset ja toimittava työmarkkinoiden joustavuuden lisäämiseksi. Eurojäsenyyden myönteisenä vaikutuksena voi pitää sitä, että se pakottaa meitä keskustelemaan tärkeistä kysymyksistä kuten työmarkkinajärjestelmän uudistamisesta. Ennen muinoin keskustelu olisi paljolti tyypistynyt riitelyksi siitä, mikä devalvaatio on riittävän iso.

Työmarkkinoiden toimivuus. Suomen ja muiden pohjoismaiden työmarkkinajärjestelmä perustuu korkean järjestäytymisasteen omaaviin ja vahvoihin järjestöihin, jotka neuvottelevat ja sopivat keskenään palkoista ja muista työehdoista. Lakisääteinen työllisyysturva on monissa Euroopan maissa merkittävämmässä asemassa kuin pohjoismaissa. Yleisesti ottaen voi neuvotteluihin ja sopimiseen perustuvaa pohjoismaista järjestelmää pitää toimivana.

Suomen työmarkkinapolitiikka poikkeaa kuitenkin kahdessa suhteessa politiikasta muissa pohjoismaissa. Ensinnäkin kolmikannalla ja keskitetyillä talous- ja työmarkkinasopimuksilla ("tupoilla") on Suomessa pitkään ollut keskeinen asema yhteiskunnallisessa päätöksenteossa. Muissa pohjoismaissa tehdään selvempi ero hallituspolitiikan ja työmarkkinoiden välille. Myös Suomessa on jo pitkään käyty kriittistä keskustelua tästä teemasta ja vaadittu selkeämpää roolijakoa hallituksen ja järjestöjen välille.

Toiseksi palkoista ja muista työehdoista sovitaan muissa pohjoismaissa paikallisesti suuremmassa määrin kuin Suomessa. Työnantajat ovat – monien ekonomistien mielestä perustellusti – jo pitkään vaatineet suurempia mahdollisuuksia yritys- ja työpaikkatasolle hajautettuihin neuvotteluihin myös Suomessa. Vastineena voisi olla henkilöstön edustus suurten yritysten hallintoelimissä. Tämän suuntainen kehitys olisi toivottava tuottavuuden ja työllisyyden edistämiseksi sekä siksi, että eurojäsenyys vaatii aiempaa suurempaa joustavuutta työmarkkinoilla. Pyrkimykset

hajautetun palkanmuodostuksen edistämiseksi ovat hyvinkin sopusoinnussa Rytin edustaman ajattelun kanssa.

Suomen kasvustrategia. Yksinkertainen selitys Suomen kasvuongelmille on, että olemme hukanneet kasvun reseptin. Tämä tarkoittaa sitä, että kasvupoliittinen strategiamme ei enää vastaa ajan vaatimuksia tai että meillä ei ole strategiaa.

Menneisyydessä Suomella on aina ollut melko kirkas kasvupoliittinen strategia, vaikka sitä ei ole aina tuotu julki kovin selkeästi. Sotien jälkeen kasvu perustui korkeaan investointiasteeseen, jolla rakennettiin infraa, tehtaita ja rakennuskantaa. Tuon strategian kirjasi Urho Kekkonen suurella selkeydellä pamflettiinsa ”Onko maallamme malttia vaurastua?”. Suomessa olikin useiden vuosikymmenien aikana kansainvälisesti katsoen erittäin korkea investointiaste. Strategia tuotti tulosta, mutta 1980-luvulle tultaessa oltiin jouduttu toteamaan, että osa investoinneista oli tehottomia ja että investoinneille annetuilla kannustimilla oli taipumusta vahvistaa suhdannevaihteluita.

Jo tätä aikaisemmin oli alettu panostaa merkittävästi koulutukseen ja tutkimukseen, ja Suomeen luotiin maan kattava korkeakouluverkko. Myös investoinnit inhimilliseen pääomaan olivat onnistunut strategia – vaikka voi kysyä, onko osin jo tapahtunut ylikoulutusta.

1990-luvulla kasvustrategia painotti innovaatioita ja panosti tutkimukseen ja tuotekehittelyyn sekä elinkeinoelämän ja yliopistojen yhteistyöhön. 1990-laman aikana lisättiin mm. TEKESin rahoitusta vaikka valtion menoja muuten laajasti leikattiin. Suomesta tulikin 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä etenkin Nokian ansiosta T&K-panostusten mallimaa. Tämäkin näytti olevan toimiva strategia. Moni näkee silti asian niin, että

Suomen ongelmien torjunnan avain ei nyt ole valtiollisissa lisäpanostuksissa T&K-toimintaan.

Takavuosien strategiat eivät enää kannata riittävästi mutta ei niitä pidä kokonaan hylätäkään. Suomi tarvitsee nykyistä enemmän investointeja uuden yritystoiminnan synnyttämiseksi ja osin myös infran ylläpitämiseksi. Vielä tärkeämpänä voi pitää investointeja inhimilliseen pääomaan. Kyse on päivähoidosta, koulusta, korkeakouluista sekä T&K-panostuksista ja elinaikaisesta kouluttamisesta. Erityisesti Suomen koulujärjestelmä on tunnetusti kansainvälisesti korkeatasoinen, joskin PISA-tulokset ovat olleet jo jonkin aikaa huolestuttavasti laskussa. Syitä tason laskuun on syytä arvioida ja korjaaviin toimiin on tarvetta ryhtyä. Suomen yliopistolaitoksen ja tieteellisen tutkimuksen taso on sekin Suomen Akatemian arvion mukaan huolestuttavasti laskussa.

Hallituksen päättämät mittavat leikkaukset koulutukseen ja tutkimukseen ovat tältä kannalta ongelmallisia. Toisaalta ei tarvitse lähteä siitäkään, että korkeakoulusektori jäisi kokonaan säästöpolitiikan ulkopuolelle. Sen sijaan voi väittää, että juustohöylän avulla toteutetut säästöt voivat olla hyvinkin haitallisia. Tilanne olisi aivan toinen jos säästöjen yhteydessä toteutettaisiin sellaisia rakenteellisia uudistuksia, joiden avulla korkeakoulukentän työnjakoa lisättäisiin ja yksittäisiä laitoksia vahvistettaisiin. Suomen korkeakoulujärjestelmä on erinomaisen hajanainen. Yksikköjä on iso määrä ja yksittäiset laitokset ovat tehokkaan opetuksen ja tutkimuksen kannalta yleensä aivan liian pieniä. Opetus- ja kulttuuriministeriö pyrkii edistämään työnjakoa ns. profilointirahoilla, mutta tämä prosessi on kovin hidas. Nyt tarvittaisiin korkeakoulujärjestelmälle oma ”sote-uudistus”, joka toki tulisi toteuttaa asiantuntemusta huolellisesti hyödyntäen. Tästä lienee yliopistomaailmassa melko laaja yhteisymmärrys.

Investointien edistämisen lisäksi tarvitaan toimia markkinatalouden ja yrittäjyyden vahvistamiseksi. Tämä ei tarkoita, että Suomessa pitäisi kaikin keinoin pyrkiä tukemaan pienyritysten toimintaa. PK-sektori tuottaa tärkeitä palveluksia ja on nyt ja tulevaisuudessa varsin merkittävä työllistäjä. Valtaosa pienyrityksistä pysyvät kuitenkin pieninä eivätkä ne ole avainasemassa talouskasvun moottorina. Toisaalta on myös yritystoimintaa, jossa kehitetään uusia liikekonsepteja, jossa johto osaa yhdistää teknologiaa, muotoilua, mainontaa ja logistiikkaa innovatiivisella tavalla. Nämä yritykset voivat luoda taloudelle uuden pohjan jos niillä on riittävästi kykyä ja kasvuambitioita. Toisin kuin Suomessa usein ajatellaan, kyse ei tarvitse olla teknologisista innovaatioista. Monet hyvin menestyvät ruotsalaiset ja tanskalaiset yritykset nojaavat aivan eri menestystekijöihin kuin teknologiaan (esim. IKEA, Hennes ja Mauritz, Lego).

Olisi syytä pohtia kysymystä siitä, miten voidaan tasoittaa tietä kasvuhakuisten yritysten menestymiselle. Keinoja löytyy niin säätelyn yksinkertaistamisesta ja työmarkkinoiden joustavoittamisesta kuin korkeakoulu- ja tutkimuspolitiikasta. Painoa tulisi antaa sille näkökohdalle, että Suomen kansainvälinen kilpailukyky ja houkuttelevuus korkean jalostusarvon yritystoiminnan sijaintipaikkana ovat paljolti sidoksissa Helsingin metropolialueen vetovoimaisuuteen. Ennen kaikkea meidän pitäisi Rytin tavoin luottaa enemmän yksilön ahkeruuteen ja kykyyn luoda uutta yritystoimintaa itsensä ja koko yhteiskunnan hyödyksi.

Onko politiikka rikki?

Sellainenkin tulkinta on mahdollinen, että Suomen talouden ongelmien taustalla on pohjimmiltaan politiikan kriisi, että politiikka on ”rikki”. Tämä voisi johtua yksilöllisyyden korostumisesta ja arvomaailman eriytymisestä

sekä politiikan fragmentoitumisesta ja puolueuskollisuuden vähenemisestä. Toinen tulkinta on, että globalisaatio on murentanut kansallisen suvereniteetin, mitä kansalaiset eivät voi hyväksyä. Tai ehkä on kyse väestön ikärakenteen muutoksesta: julkisrahoitteisia etuuksia oli helppo luvata silloin, kun ikääntyneitä oli vähän ja työvoima kasvoi; lupauksen lunastaminen on vaikeaa kun ikääntyneitä on paljon ja työvoima supistuu. Korporatismiin vahva asema osaltaan sementoi muutosvastarintaa.

Komission puheenjohtaja Jean-Claude Juncker on kuuluisasti sanonut, että ”kyllähän me poliitikot tiedämme mitä pitää tehdä, mutta kun emme tiedä miten tulisimme uudelleenvalituiksi jos teemme sen”. Näin politiikan perusongelma on usein kiteytetty, mutta tämä luonnehdinta ei päde Suomen nykyisen hallituksen osalta. Hallituksella on vahva päätöstahto, se ei pelkää suosionsa menettämistä (mistä sille voi nostaa hattua). Ongelmana taitaa enemmänkin olla se, että hallituksella ei ole käytettävissään kovin tehokkaasti ja nopeasti vaikuttavia keinoja: omaa rahapolitiikkaa meillä ei ole, finanssipolitiikan liikkumatila on kovin vähäinen, ja kilpailukyvyyn kohentaminen on työmarkkinajärjestöjen ja yritysten käsissä. Ei politiikka välttämättä kriisissä ole, mutta sen mahdollisuudet ovat rajalliset. Sitäkin tärkeämpää on, että politiikassa on viileää harkintaa, pitkäjänteisyyttä ja päättäväisyyttä – niitä hyveitä, joita Risto Ryti aikanaan edusti.

Lopuksi

Emme voi tietää mitä mieltä Risto Ryti olisi ollut tämän päivän talousongelmista. Mutta voisi kuvitella, että hän olisi hyväksynyt pyrkimykset valtion budjettialijäämien pienentämiseksi sekä talous- ja rahaliiton toimivuuden turvaamiseksi. Hän todennäköisesti kummeksuisi sitä, että julkinen menotalous on muodostunut niin suureksi ja veroasteet

korkeiksi. Hän saattaisi ihmetellä sitä, että me suomalaiset tänään vaadimme kuntia ja valtiota niin laajasti huolehtimaan kansalaisten tarpeista kehdestä hautaan. Hän olisi todennäköisesti kannattanut yrittäjyyden toimintaedellytysten parantamista ja työmarkkinoiden kehittämistä aiempaa joustavammiksi sekä investointeja koulutukseen ja inhimilliseen pääomaan. Hänellä oli taipumusta asettaa toiveensa markkinatalouteen sekä yksilön aloitteellisuuteen ja luovuuteen.

Kullakin ajalla on omat ongelmansa ja tavoitteensa, mutta Risto Rytin taloudellisen ajattelun kantavat linjat – taloudellinen liberalismi, pragmaattisuus ja kansainvälisyys – voivat silti järkevästi tulkittuina toimia hyödyllisenä lähtökohtana myös tämän talouspolitiikkaa pohdittaessa. Etua olisi myös hänen henkilökohtaisista ominaisuuksistaan: älykkyys, huolellisuus, analyttisyys, realistisuus eli kyky tunnistaa tosiasiat sekä kyky tehdä päätöksiä vaikeissakin ristipaineissa. Ehkä vaariin voisi myös ottaa hänen vuonna 1938 antamastaan ohjeesta valtiovarainministerille: *”finanssiministerin pitää puhua kuin optimisti, mutta toimia kuin pessimisti”*.